

TÜRKİYE-AZERBAIJAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE; "NAHCIVAN EKONOMİSİNİN TÜRKİYE İÇİN STRATEJİK ÖNEMİ" **ECONOMIC TURKEY-AZERBAIJAN RELATIONS IN THE CONTEXT; "STRATEGIC IMPORTANCE FOR TURKEY ECONOMY OF NAKHCHIVAN"**

Zeynep Müjde SAKAR*

Öz

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki siyasi ilişkiler, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin 28 Mayıs 1918 tarihinde bağımsızlığını ilan etmesiyle başlamıştır. 18 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığının yeniden ilan edilmesinden sonra Azerbaycan'ı ilk tanıyan devlet 1918 yılında olduğu gibi yine Türkiye Cumhuriyeti olmuş, iki ülke arasında 14 Ocak 1992'de "Diplomatik İlişkilerin Yeniden kurulmasına İlişkin Anlaşma" imzalanmış günümüzdeki Türkiye-Azerbaycan ilişkileri "stratejik ortaklık" düzeyine ulaşmıştır. 2011 yılından bu yana gerçekleştirilmekte olan "Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi" (YDSK) toplantıları, ilişkilerin her alanda daha da derinleşmesine katkı sağlamaktadır.

Nahçıvan'ın stratejik bir konumda olması ve çevredeki güç merkezlerine bağlı olmadan ayakta durmaya çalışması ve Azerbaycan'ın vermiş olduğu desteğe Türkiye'nin eşlik etmesi ekonomik açıdan Nahçıvan'ın strateji kabiliyetini geliştirmektedir. Nahçıvan ekonomisinin son yıllarda üzerine yatırımlar yaparak geleceğe dönük gelir beklentisi içinde olduğu sektörlerden birinin de Turizm olduğu söylenebilir her ne kadar sınır ticaretinin özerk bölgeye olan katkısı ile ekonomik olarak başarılı bir ivme kazansa da Turizm'e yönelik yatırımların olması Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin ekonomisine önemli bir katkı sağlayacaktır. Ulaşım, konaklama ve tanıtım ile desteklendiğinde ülke turizmi bölgesel bir çekim gücü sahasına dönüştürülebilir. Nahçıvan, Türkiye ve İran gibi iki büyük pazara yakınlığı sebebiyle elde ettiği avantajlı konumu turizmle destekleyerek ekonomik başarısını arttırabilecek bir potansiyele sahip bir ülkedir.

Nahçıvan da yapılan Özelleştirmeler sayesinde tarımsal mülkiyette işletmeler belli ölçülerde küçülse de halkın kendi arazisi olması sebebiyle tarımdaki verim artışı sağlanmıştır. Tütün gibi geleneksel zirai ürünlerin ekimi azalırken ayçiçeği başta olmak üzere, sebze ve meyve üretiminde ise büyük artışlar olmuştur. Nahçıvan, tarihte dutları, bostanı ve üzümüyle ün kazanmış bir bölgedir. Ülkelerimiz arasında, kardeşlik ve karşılıklı güven temelinde şekillenen siyasi, ekonomik, ticari, kültürel ve askeri işbirliği, iki ülkenin hedeflediği başarılarla birlikte ulaşmasını kolaylaştırmaktadır. Nahçıvan ile ticari ilişkilerde Türkiye'nin İğdir iline coğrafi yakınlık nedeniyle taşımacılık maliyetlerinin düşük olması, kültürel farklılıkların daha az olması dil birliği gibi tamamlayıcı nedenlerle anlaşmazlık riskinin azalması ve tüketim alışkanlıklarındaki benzerlik gibi faktörlerden dolayı pazarlama faaliyetlerinin daha kolay gerçekleştirilmesi, ekonomilerinin birbirini tamamlayıcı yapıda bulunması gibi çok önemli avantajları vardır. Bu çalışma, Azerbaycan ile ilişkiler ekseninde Türkiye'nin komşusu olan Nahçıvan ile ticari ilişkilerinin 1990 yılından günümüze gelişimini ve bu ülkelerle dış ticaret ilişkileri üzerinde etkili olan ekonomik ve siyasal faktörleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ekonomik ilişkilerin hukuki altyapısı, ikili ekonomik ilişkiler açısından önemli yapıların işlevselliği, ikili ticarete ilişkin veriler, karşılıklı yatırımlar ve benzeri hususlarda bu çalışma ile analiz edilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Azerbaycan, Nahçıvan, Ekonomi, İktisat Politikası.

Abstract

The political relations between Turkey and Azerbaijan, the Azerbaijan Democratic Republic on May 28, 1918 began with the declaration of independence. After re-proclamation of independence on 18 September 1991 Azerbaijan first states to recognize as it was in 1918 again it became the Republic of Turkey, on January 14, 1992 in the two countries' Agreement on Re-establishment of Diplomatic Relations "signed today Turkey-Azerbaijan relations" strategic partnership ". The "High Level Strategic Cooperation Council" (YDSK) meetings, which have been held since 2011, contribute to the deepening of relations in all areas.

Nakhichevan is in a strategic position and standing without depending on the surrounding power centers to study and to be accompanied by support given to Azerbaijan's Nakhichevan Turkey is improving the ability of the strategy economically. It can be said that tourism is one of the sectors where the Nahçıvan economy has invested in recent years and is looking forward to future income. Even if it is economically successful with the contribution of border trade to the autonomous region, investment in tourism will make an important contribution to the economy of Nahçıvan Autonomous Republic . When it is supported by transportation, accommodation and publicity, country tourism can be transformed into a regional attraction field. Nakhichevan, two large markets gained due to the proximity of the advantageous location such as Turkey and Iran is a country with the potential to increase the economic success by supporting tourism.

Thanks to the privatizations made in Nakhichevan, although the enterprises in agricultural ownership have shrunk to a certain extent, productivity has been increased in agriculture due to the fact that the people are their own land. While the sowing of traditional agricultural products such as tobacco has decreased, there has been a great increase in the production of vegetables and fruits, especially sunflower. Nakhichevan is a region that has gained fame in the history of mulberry, grace and grape.

Political, economic, commercial, cultural and military cooperation between our countries, shaped by brotherhood and mutual trust, facilitates the achievement of the two countries' achievement together. Nakhichevan and İğdir in Turkey in trade relations is lower transportation costs due to its geographical proximity to the city, easier realization of marketing activities because of the complementary reasons, the dispute risks such unity language is less of cultural differences decreased by factors such as similarity in and consumption habits, such as finding a mutually complementary nature of their economies too there are significant advantages. This study Azerbaijan in relations with the axis of a neighbor of Turkey and Nakhichevan with the development since 1990, trade relations

*Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü.

and aims to demonstrate the economic and political factors have an impact on trade relations with these countries. The legal infrastructure of economic relations, the functioning of important structures in terms of bilateral economic relations, the data related to bilateral commercialization, mutual investments and so on are tried to be analyzed with this study.

Keywords: Turkey, Azerbaijan, Nakhichevan, Economics, Economic Policy.

Giriş

Nahçıvan, Güney Kafkasya'da bulunan doğu ile batı arasında önemli geçiş ve irtibat noktalarına sahip olan bir ülkedir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Kuzey, Kuzeybatı, Doğu ve kuzeydoğudan Ermenistan, güneyden İran ve batıdan da Türkiye ile çevrilidir¹ Tarih sahnesinde Sasani Devleti² ve Bizans³ arasında sık sık el değiştirdi. İslam tarihi döneminde Halife Osman zamanında Habib Bin Mesleme tarafından fethedildi. Fethin sonucunda Arap valiler bu vilayeti askeri merkezlerden biri haline getirdi.⁴ Arap valilerin idareyi bırakmasıyla Arap hanedanların idaresinde kalan Nahçıvan Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya geçişinde önemli bir rol üstlendi.⁵11. yüzyılda Selçuklular tarafından fetih edilen bölge bu dönemde Selçuklu valileri tarafından idare edildi.⁶ 1136-1225' te İldenizli yönetiminde yaşadı.⁷ Bu tarihten sonra Harzemşahların idaresine geçti⁸ Harzemşahların idaresinden sonra sırasıyla Karakoyunlu, Timur, Akkoyunlu, Safevi ve Osmanlı yönetimi altında yaşadı. Osmanlı-Safevi mücadelesi sonucu sürekli el değiştiren Nahçıvan, 1747 yılında Nadir Şah Afşar'ın öldürülmesinden sonra başlayan karışıklıktan yararlanarak bağımsızlığını ilan etti. Bu dönemde Toprakları Nahçıvan şehri ile Şerur, Ordubad, Megri, Gafan ve Culfa nahiyelerini içine almaktaydı⁹

Nahçıvan 7 Haziran 1827'de Türkmençay Anlaşması ile Çarlık Rusya tarafından işgal edildi¹⁰ 1920 yılına kadar Rus işgalinde yaşadı.¹¹Bu tarihten sonra Sovyetler birliğinin çatısı altında ve çoğunlukla özerk statülerde varlığını devam ettirdi. Bu dönemde Rus birliklerinden ziyade Ermenilerin işgal politikası Nahçıvan ve çevresinde devam ediyordu¹²

Nahçıvan ile Azerbaycan arasındaki kara bağlantısı, Sovyetler Birliği döneminden önce Azerbaycan toprağı olan Zengezur'un¹³ Ermeniler tarafından ele geçirilmesinden sonra Azerbaycan Cumhuriyeti ile siyasî sınırları ortadan kalkan Nahçıvan, Ermenistan tehdidi altına girdi. ¹⁴1Aralık 1920 tarihli Azerbaycan İnkılap Komitesi ve 26-28 Aralık 1920 tarihli Ermenistan İnkılap komitesinin beyannameleri ile Zengezur'un yanında Nahçıvan'da Ermenistan'a verildi. ¹⁵

Ermenilerin Nahçıvan bölgesinde yaptıkları katliamlara daha fazla tahammül edemeyen Kazım Karabekir Paşa ileri doğu harekâtını başlattı. Harekâtın sonucunda 3 Aralık 1920'de Ermenistan Hükümeti ile TBMM Hükümeti arasında imzalanan Gümrü Antlaşması'nın ikinci maddesi ile Nahçıvan Şahtahtı-Şerur bölgesi geçici olarak Türkiye'nin koruyuculuğuna bırakıldı.¹⁶ Ermenistan yönetiminde üç aylık bir süreden sonra 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması ile Nahçıvan'da özerk bir statü kurulması kararlaştırıldı. Buna göre, Nahçıvan toprakları Aras-Talvas çizgisinin doğusu ile Tanga Dağı-Veli Dağ-Bağırsak-Kömürlü Dağ çizgisi arasında sıkışmış üçgen kesiminde, bu toprakların Kömürlüğü Dağdan başlayıp Saray Bulak-Ararat İstasyonu'ndan geçerek Karasu'nun Aras ile birleştiği yerde sona eren sınır çizgi içerisinde kalan bölge idi.

¹ Nahçıvan'ın Ermenistan ile 246 km, İran ile 204 km ve Türkiye ile 18 km sınırı bulunmaktadır.

² Rauf A.Hüseyinov (1994). Azerbaycan'daki Etik Süreçlerin Tarihi Yönleri. *XI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 5-9 Eylül 1990, II, Ankara, s. 557

³ Georg Ostragorsky (1991). *Bizans Devleti Tarihi*. (Çev: Fikret İşiltan), Ankara, s.24

⁴ Ziya Bünyadov (1989). *Azerbaycan VII-IX Asırlarda*. Bakü, s.81-82

⁵ Erol Kürkçüoğlu (2007). *Nahçıvan Tarihi (V-XV. Yüzyıllar)*. Erzurum, s.25

⁶ İbrahim Kafesoğlu (1953). Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını (1015-1021) ve Tarihi Ehemmiyeti. *60.Doğum yılı Münasebetiyle Fuat Köprülü Armağanı*, İstanbul, s. 263

⁷ Hüseyin Kayhan (2002). Azerbaycan Atabegleri (İldenizliler 1146-1225). *Türkler IV*, s.871.

⁸ Aydın Taneri (1993). *Harzemşahlar*. Ankara, s.43-45

⁹ İbrahim Ethem Atnur (2001). *Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahçıvan (1918-1920)*. Ankara, s.3

¹⁰ John. F. Baddeley (1996). *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*. (Çev: Sedat Özden), İstanbul, s.176

¹¹Nahçıvan bu dönemde Nahçıvan Hanlığı ve Çarlığın yıkılma sürecinde elde ettiği kısa bağımsızlık günlerinden sonra da Aras-Türk Cumhuriyeti ve Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ismiyle varlığını devam ettirmiştir. Bilal Şimşir (2012). Kafkas İslam Ordusunun İleri Harekâtı ve Bakü Savaşları. *Tarih Bilinci*, s.37.

¹² *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nahçıvan* (2011). İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, s.358.

¹³ Zengezur: Nahçıvan ile Azerbaycan arasında uzanan koridor bölgedir.

¹⁴ Yılmaz Suna (2015). *Sovyetler Birliği Sonrası Dönemde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*. İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tez, (YYLT), İstanbul, s.36.

¹⁵ Emin Şihaliyev (2012). Kars Antlaşması, Nahçıvan'la Bağlı Siyasî Meseleler Üzerine Yeni Bir Değerlendirme ve Ermeni İddiaları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2(1): 15-26

¹⁶ İskender Yılmaz (2001). *Gümrü Antlaşması*. Ankara, s.106-107 .

Moskova Antlaşmasının üçüncü maddesi ile de Türkiye'nin himayesinden alınarak Azerbaycan'ın himayesine bırakıldı. Bu anlaşmayla Nahçıvan, üçüncü bir ülkeye bırakılmamak şartı ile özerk bir statüde olmak üzere Azerbaycan'a bırakıldı.¹⁷ 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşmasıyla Moskova Antlaşması'ndaki madde aynen kabul edilerek özerk bir statüye kavuştu. Antlaşma ile Nahçıvan muntikasının Azerbaycan himayesinde muhtar bir arazi olduğu da Ermenistan'a da kabul ettirildi.¹⁸ Azerbaycan'ın himayesinde Sovyet yönetimine bırakılan Nahçıvan 'ın Türkiye ile ilişkileri 1924 yılına kadar devam etti. Türk Askeri Ataşeliği 1924 yılı Temmuz ayına kadar mevcudiyetini devam ettirirken Nahçıvan Temsilcisi Balayev'de Kars'ta görev yapmaktaydı. Bu süreçte ülke Nahçıvan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak faaliyetlerine devam etti. Türkiye ile ilişkilerin kesilmesiyle birlikte Ermenilerin etkisi ile hareket eden Kafkasya Merkezi İcra Komitesi sınır düzenlemesi bahanesiyle Nahçıvan 'ın dokuz köyünü Ermenistan'a bıraktı. Türkiye ile imzalanan antlaşma ile daha fazla ileri gidilemedi.¹⁹ Türkiye'nin karşı koyması ve Nahçıvan'daki direniş sayesinde Nahçıvan Karabağ gibi kolay bir şekilde işgal edilemedi. Bu dönemde Azerbaycan Devletinin egemenliği altındaki toprakların bütünlük göstermeyen görüntüsü nedeniyle, Nahçıvan tipik bir "eksklav"²⁰ durumunda idi. Karabağ'ın işgali ile birlikte Ermenistan bu koridoru yani Nahçıvan Azerbaycan bağlantısını kapatmış ve Nahçıvan 'ın bağlı olduğu ülkeden tamamen izole olmasına neden olmuştu.²¹

Nahçıvan'ı yeniden elde etmek isteyen Ermeniler, son olarak 19-20 Ocak 1990 tarihinde Nahçıvan 'ın Sederek Bölgesine saldırarak Nahçıvan'a ait Kerki Köyü ve çevresini işgal etti.²² 1991 yılına kadar Azerbaycan Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı olarak Sovyetler Birliği'nin himayesinde kalan Nahçıvan Azerbaycan'ın bu tarihte bağımsızlığını ilan etmesiyle özgürlüğüne kavuşarak²³ Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti adıyla varlığını sürdürmektedir. 12 Kasım 1995 yılında kabul edilen Anayasa ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin statüsü yeniden belirlendi. Bu anayasa ile Nahçıvan'ın statüsü, Özerkliğinin esasları, yasama, Yürütme ve yargının bağımsızlığı belirlenmiştir. Yasaya göre Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde güçler ayrılığı prensibi benimsenmiş olup, Yürütme Ali Meclis'e (Parlamento), yasama Nazırlar Kabinesi'ne (Bakanlar Kurulu) ve yargı da bağımsız mahkemelere bırakılmıştır. Anayasanın 95. Maddesiyle Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin en üst düzey yönetiminde, Ali Meclis Başkanı²⁴ yer almaktaydı. Ali Meclis Başkanı atadığı Başbakan, Bakanlar Kurulu ve bazı bakanlık görevlerinin yerine getirildiği icra komiteleri, yürütmenin başlıca elemanlarıydı.²⁵

I-Türkiye-Azerbaycan Siyasi İlişkileri

Türkiye 30 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Cumhuriyetini 9 Kasım 1991 de tanıyan ilk devlet olmuştur. Diplomatik İlişkiler 14 Ocak 1992 de kurulmuş ve Bakü'de Başkonsolosluk olarak görev yapmakta olan temsilciliğimiz Büyükelçilik düzeyine yükseltilmiştir. Türkiye'nin Azerbaycan büyükelçiliğinden başka Nahçıvan ve Gencede bulunan Başkonsoloslukları da faaliyet göstermektedir. Azerbaycan'ın ise Ankara'daki Büyükelçiliğinin yanı sıra İstanbul ve Karsta Başkonsolukları bulunmaktadır.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki tek kara noktasını oluşturan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Türkiye'nin Azerbaycan ile ikili ilişkileri açısından ayrı bir yer tutmaktadır. Ermenistan, İran ve Türkiye arasında kalan ve Azerbaycan'dan fiziken ayrı olan tarihte 'Türk Kapısı' olarak da tasvir edilen Nahçıvan; Azerbaycan halkı ile doğrudan bağlantı noktasını oluşturmaktadır.²⁶ Nahçıvan nüfusunun büyük çoğunluğu Azerbaycan Türklerinden oluşur. Türkiye ekseninde özellikle Kars ve Iğdır ilinde bulunan kültür birliğinden dolayı bu durum ilişkilere pozitif olarak yansımaktadır.

¹⁷ Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması (16 Mart 1921). (Antlaşma metni için bakınız, İsmail Soysal, (1983), Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, c 1 (1920-1945), Ankara , s. 32-38), m. 1.

¹⁸ Nihat Erim (1952). Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuzeydoğu ve Doğu Sınırları. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, IX, s.14. Bu antlaşmanın metni için bakınız: K. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*. İstanbul, s. 970-973.

¹⁹ İ. Atnur, Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahçıvan..., s.449

²⁰ Eksklav: Anavatanından ayrılmış bir ülke parçası eksklav ise bir devletin topraklarının bir bölümünün, başka bir devletin toprakları nedeniyle ayrılmış olma durumudur. Roskin, M. G. (2018). *Çağdaş Devlet Sistemleri Siyaset - Coğrafya - Kültür*, Ankara, 322,

²¹ Serhat Zaman (2014). *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*. Erzurum, s.14

²² Günümüzde Kerki hala Ermeni işgali altında olup, sakinleri Nahçıvan'da Yeni Kerki ismi verilen köy ve çevresine yerleştirilmiştir. Serhat Zaman, age, s.6.

²³ İbrahim Kazımov (2007). *Nahçıvan (Ahalisi, Sosyal- İktisadi ve Siyasi Tarihine Dair 1828-1920)*. Nahçıvan, s.160

²⁴ Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisinin Başkanı Vasif Talibov'dur. Bu görevini 1995 yılından beri devam ettirmektedir.

²⁵ Azerbaycan Respublikasının Konstitusiyası (1996), *Azerbaycan ve Rus Dillerinde*. Bakü, s. 6; Constitution of the Azerbaijan Republic (1999). *Hukuk Edebiyatı Yayını*. Bakü, s.1-30.

²⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi sitesi

Azerbaycan, diğer Türk Cumhuriyetleri içerisinde yüzölçümü küçük olmasına rağmen doğal zenginlikleri bakımından oldukça zengindir.²⁷ Azerbaycan petrol ve doğal gazını dış ülkelere ve özellikle de Avrupa'ya ihraç etmektedir. Avrupa Birliği (AB) Rusya'ya enerji yönünden bağımlılığını azaltmak için Hazar Havzası'ndaki doğalgaz ve petrolü Türkiye üzerinden Avrupa kıtasına ulaştırmayı hedeflemiş ve bu çerçevede Nabucco projesini 2009 yılında Rusya'nın baskısına rağmen Amerika'nın da desteğini alarak imzalanmasını sağlamıştı. Nabucco projesi Hazar Havzası'ndaki doğalgazın Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan üzerinden Avusturya'ya naklini öngören bir projedir. AB enerji güvenliğini gündeminin ilk sırasına yerleştirmiş ve projenin gerçekleşmesi için elinden gelen desteği vermiştir.²⁸

Azerbaycan Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı üzerinden kendi ülkesinde bulunan petrolün dünya piyasasına arzını isteyerek bu projeyi desteklemiştir.²⁹ Nabucco Projesine 2009 yılında başlandı. Bu projenin amacı Avrupa'nın Rusya'ya olan gaz bağımlılığını azaltmak ve AB'nin Rusya karşısında elini güçlendirmektir. Nabucco Projesi 2013 yılında maliyetinin yüksek olduğu gerekçesi ile enerji şirketleri tarafından sona erdirilmiş ve bu projenin yerine Azeri gazının Avrupa'ya Tanap Projesi ile taşınması kararı alınmıştır.³⁰

Azerbaycan, Kafkasya bölgesinde Türkiye'nin en önemli ekonomik ortağıdır. Azerbaycan ile Türkiye arasında daima kuvvetli ilişkiler söz konusu olmuş ve her iki ülkenin liderleri de bu ilişkileri "Bir millet, iki devlet" sloganı ile nitelendirmişlerdir. Azerbaycan ve Türkiye arasında ekonomik ve ticari ilişkiler 1 Kasım 1992 tarihli "Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması" çerçevesinde yürütülmektedir. Diğer yandan yatırımcılar için önem taşıyan "Azerbaycan ile Türkiye Arasında Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması" 9 Şubat 1995 tarihinde, "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Hakkında Anlaşma" gibi birçok ticari anlaşma imzalanmıştır.³¹ 1994'de Türkiye Azerbaycan'ın haklı davasını BM,ve AGİK dahil tüm uluslararası kuruluşlarda ve ikili planda desteklemeye devam etmiştir. Azerbaycan'ın içinde bulunduğu bu sıkıntılı dönemde Türkiye Cumhuriyeti siyasi desteğin yanında elinden gelen maddi yardımı da yapmıştır. Bu dönemde 58 milyon dolarlık insani yardım buna ilaveten 300 milyara yakında özel nitelikli hibe yardımı yapıldı.³²

İki ülke arasında Ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde önemli araçlardan birisi olan Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) Birinci Dönem Toplantısı Protokolü de 20.02.1997 tarihinde imzalandı.İki ülkenin ekonomisini geliştirmeyi amaçlayan bu toplantılar rutin olarak günümüze kadar belirli dönemlerde düzenlenerek ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi yönünde önemli kararlar alındı.

II-Türkiye-Azerbaycan Dış Ticareti

Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ticari ilişkiler özellikle 2000'li yıllardan itibaren hızlı bir büyüme göstermiştir.Azerbaycan 2008-2009 yılında tüm dünyayı etkileyen küresel krizden³³ çok fazla etkilenmeyen ülkelerden biridir. Bunda en büyük etken ülkenin sahip olduğu enerji kaynaklarıdır. Bu doğal zengin kaynaklarından dolayı yabancı sermaye yatırımları daha çok enerji kaynaklarına yönelmiştir. Türkiye de bu bağlamda ekonomik anlamda ilişkileri geliştirmek amacıyla Azerbaycan'a yönelmiştir.³⁴ Dış ticaret hacminin yüksek olduğu Azerbaycan ile Türkiye ekonomik ilişkileri her gün daha da büyümektedir.³⁵

Türkiye'nin Azerbaycan ile olan ticari ve ekonomik ilişkileri diğer bölge ülkelerine kıyasla oldukça yüksek seviyelerdedir. Türkiye, Azerbaycan'daki sermaye yatırımları içerisinde en büyük yatırım payına sahiptir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki on yıl içerisinde Azerbaycan'da kurulan binin üzerinde Türk sermayeli firma bulunmaktadır. Günümüzde bu firmaların yarısı halen faal durumdadır. Bugün Azerbaycan'da Türk firmalarının doğrudan yatırımları 3 milyar dolara ulaşmıştır. Enerji sektörü dışındaki sektörlere yapılan yatırımlar açısından Türk firmaları Azerbaycan ekonomisinde önemli bir yere sahiptir.

²⁷ Rehman Seferov (2007). Azerbaycan Nüfusunun Yerleşim Özelliklerine İlişkin Bir İnceleme. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.21, s.273.

²⁸ Nezih Müsaoglu (2011). Enerji Alanında AB-Rusya Rekabeti ve Türkiye. *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı IX. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Tebliğleri*, İstanbul, C.1, s.346-347.

²⁹ Faruk Söylemezoğlu (1998). *Türk Dış Politikasının Analizi*. İstanbul, s. 417.

³⁰ Nuray Erdoğan (2017). Tanap Projesinin Türkiye ve Azerbaycan Enerji Politikalarındaki Yeri ve Önemi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Temmuz, C, 10(3) s.14.

³¹ Araz Aslanlı (2018). Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F, Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C, 25, S.1, Manisa, s.15-17.

³² *Cuhurbaşkanı Süleyman Demirelin Söylev ve Demeçleri* (2009). Ankara, s. 511.

³³ 2008-2009 yılı küresel kriz: ABD'de 2007 yılında konut piyasasında başlayan çöküntü finansal piyasalarda büyük bir istikrarsızlığa neden olmuş ve daha sonrada likidite krizine dönüşerek dalga dalga bütün dünyaya yayılan küresel krizin zeminini oluşturmuştu.

³⁴ Pınar Altıok Gürel (2011).Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri Arasında Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesinde Girişimcilik Üzerinde Kültür Birliği Vurgusunun Öneminde İlişkin Bir Değerlendirme. *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, IX,Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Tebliğleri*, C, 2, s. 676.

³⁵ 2013 Azerbaycan Ülke Bülteni (2013). Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Türk-Azerbaycan İş Konseyi Yayınları, s. 14.

Firmaların en faal oldukları alanlar ise; telekomünikasyon, gıda, bankacılık, sigorta, sağlık, perakende ticaret, inşaat ve inşaat malzemeleri, tekstil, otomotiv, taşımacılık, kimyasal maddeler, petrokimya, demir-çelik, eğitim, medya, pazarlama ve fırıncılık gibi alanlardır. Azerbaycan ile 1992-2010 yılları arasında ihracat ve ithalat oranlarımız aşağıdaki şekildedir.

Tablo: 1 1992-2010 yılları arasında ihracat ve ithalat oranları Milyon \$

Yıllar	İhracatımız	İthalatımız	Denge	Hacim
1992	87.1	125.6	(-) 38,5	212.7
1993	63.6	60.5	3.1	124.1
1994	76.2	16.6	59.6	92.8
1995	140.5	26.4	114.1	166.9
1996	216.2	39.0	177.2	255.2
1997	179.7	41.2	138.5	220.9
1998	220.1	135.8	84.3	355.9
1999	142.4	69.0	73.4	211.4
2000	128.4	104.9	23.5	233.3
2001	148.1	67.3	80.8	215.4
2002	156.2	83.4	72.8	239.6
2003	195.1	107.0	88.1	302.1
2004	224.8	182.6	42.2	407.4
2005	312.8	275.9	36.8	588.7
2006	385,0	388,1	- 3,1	773,2
2007	624,5	1.056,3	-431,8	1.680,8
2008	807,3	626,2	181,1	1.433,5
2009	906,1	107,6	798,5	1.013,7
2010	771,3	170,9	600,4	942,2

*Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi

Türkiye'nin Azerbaycan'la 2000-2009 yılları arasındaki dış ticaretinde ithalat ve ihracat tablosuna baktığımızda 1992-2000 yılları arasında ise inişli çıkışlı bir grafik sergilemektedir. Bu tarihten sonra yıllara göre bir artış görülmektedir. Bu durumda göstermektedir ki, iki ülke arasındaki ticari ilişkiler bu dönemde yükselmeye başlamıştır. Azerbaycan, 2011 verilerine göre Türkiye ihracat yaptığı ülkeler arasında 18. sırada yer almaktaydı. Yaklaşık 455.761 dolar olan ihracatın büyük bölümünü: metalurji, elektrik avadanlıkları, tekstil, tarım ürünleri ve çeşitli üretim araçlarından oluşmaktaydı. İthalat olarak yaklaşık 1.666,8 dolar hacmiyle Azerbaycan Türkiye'nin ithalatında önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye, Azerbaycan'dan petrol ve petro-kimya ürünleri ithal etmektedir.³⁶

III-Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti

³⁶ Eşlen Hacizade (2011). Azerbaycan-Türkiye: İktisadiyatların Konvergensiyesi. *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı IX, Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Tebliğleri, C,2, İstanbul, s. 597*

Azerbaycan'a bağlı özerk bir cumhuriyet olan Nahçıvanın yüzölçümü 5.502,73 km olup, Azerbaycan'ın yaklaşık % 6,3'ünü oluşturmaktadır. Konum itibari ile Kafkasya'da tarihi ipek yolu üzerinde yer alır. Oldukça dağlık bir yapıya sahip olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde arazinin yaklaşık %20'si ova, %2'si ise ormanlıktır. Ovaların önemli bir bölümü tarıma elverişlidir. Zengin madensuyu, soda ve tuz kaynakları bulunmaktadır. Petrolsuz bir Azerbaycan toprağı olan Nahçıvan ın petrolden daha önemli olan coğrafi konum özellikleri mevcuttur. Nahçıvan Türkiye üzerinden Avrupa'ya, Gürcistan üzerinden bağlı olduğu Azerbaycan'a ulaşmaktadır.

Denize kıyısı olmayan Nahçıvan Türkiye, İran ve Ermenistan arasında egemenlik alanını oluşturan Aras nehri havzasının güzergahında yer alır. Nahçıvan Karabağ ve çevresinin Ermenistan tarafından işgal edilmeden önce ulaşım açısından son derecede önemli işlek bir konumda yer almaktaydı. Demiryolu ulaşımı açısından ele alındığında işgal öncesi önemli bir konumda idi. Sovyetler döneminde Culfa'dan her gün 150 vagonlu 130 lokomotif geçmekteydi.³⁷ 1988'den itibaren Azerbaycan ile daha önce Ermenistan topraklarından geçen bir koridor aracılığı ile kurduğu bağlantı tamamen kesilerek ulaşım İran üzerinden sağlamaktadır. Nahçıvan-Bakü arasındaki yaklaşık 540 km lik karayolu güzergahının 330 km gibi önemli bir bölümü, İran topraklarından geçmektedir. Bu anlamda yeni arayışlar içerine girilmiş ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesinin Iğdır üzerinden Nahçıvan'a bağlanması için anlaşma sağlanmıştır. Kars-Iğdır-Nahçıvan demiryolu projesi kapsamında ileri bağlantı noktaları İran'da Tebriz-Tahran-Zehedan biçiminde devam ederek, ardından Pakistan'dan İslamabad'a kadar ulaşması planlanmaktadır.³⁸

a) Nahçıvan'ın Yönetim Şekli

Nahçıvan, Azerbaycan Cumhuriyeti'ne bağlı Muhtar (Özerk) bir Cumhuriyettir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Nahçıvan Şehri, Şerur, Şahbuz, Kengerli, Sederek, Ordubad, Culfa ve Babek vilayetlerinden oluşmaktadır. İcra gücü parlamanto başkanında bulunmaktadır. Özerk cumhuriyetin başkanı parlamanto (Ali Meclis) başkanının teklifi ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından tayin edilir. Parlamanto başkanı doğrudan Azerbaycan Cumhurbaşkanı'na bağlıdır. Parlamanto tarafından atanan bir başbakan, bakanlar kurulu ve bazı bakanların işlerini gören komite başkanlıkları mevcuttur. Ayrıca mecliste beş yıllık için seçilen 45 milletvekili bulunmaktadır. Yasama, yürütme ve yargı yönetim organlarını oluşturmaktadır.³⁹

Tablo 2: Yasama, Yürütme ve Yargı Yönetim Organları Üyeleri

Yasama organı	45 üyeli Ali Meclis
Yürütme organı	Nazırlar Kabineti (Başbakan ve Bakanlar)
Yargı organı	Bağımsız Mahkemeler

Kaynak: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Devlet İstatistik Komitesi (<http://statistica.nmr.az>).

b) Nahçıvan'ın Nüfus Yapısı

Nahçıvan şehri yedi ana yerleşim birimi ve bunlara bağlı 207 küçük ve büyük yerleşim biriminden oluşmaktadır Nahçıvan'ın nüfusu 1806'da 5000, 1831'de 5470, 1896'da 7433, 1913'te 8945, 1926'da 12.611 kişi idi. II. Dünya Savaşının ardından sağlık hizmetlerinin gelişmesinden dolayı nüfus artış hızı artarak 1970'te 33.000'e ulaşmıştır. 2004 yılında nüfus 70.000 civarına idi.⁴⁰ 1 Ocak 2008 resmi verilerine göre Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin nüfusu 414.900 kişidir. 1 Ocak 2013 resmî verilerine göre nüfus yapısı artarak 427.200 kişiye.⁴¹ 2016 yılında ise 443.164'e ulaştı. İdari taksimata göre. 1 Ocak 2017 tarihi itibariyle; Nahçıvanda toplam nüfus 449.100 kişidir.

Tablo 3: 1 Ocak 2017 tarihi itibariyle; Nahçıvanda toplam nüfus

Yerleşim Birimi	Nüfus
Nahçıvan şehri	92.100 kişi
Babek Rayonu	74.300 kişi
Sederek Rayonu	15.800 kişi
Şerur Rayonu	114.600 kişi
Şahbuz Rayonu	24.900 kişi
Culfa Rayonu	46.100 kişi
Ordubad Rayonu	49.500 kişi
Kengerli	31.800 kişi

³⁷ Burcu Gültekin Punsmann (2009). Şark Kapısı Nahçıvanın Kilidinin Açılması Türkiye Ermenistan uzlaşma sürecinde Nahçıvan üzerindeki Ablukanın kaldırılması için Öneri. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Politikaları Notu*, Ankara, s.14.

³⁸ Adem Üzümcü (2014). Sıdika Akdeniz, Yeni İpek Yolu: Traceca ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi. *T.C. Türk İşbirliği Ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı Avrasya Etüdler*, 45/2014-1 (171-199), s.194.

³⁹ Recep Rehimli (2016). Azerbaycan Yönetim Sistemi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.2, S.9, ss.380-386.

⁴⁰ Hüsametdin M. Karamanlı (2006). Nahçıvan. *İslam Ansiklopedisi*, C, 32, s. 297.

⁴¹ Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi.

Toplam	449.100 kişi
--------	--------------

Kaynak: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ,Devlet İstatistik Komitesi (<http://statistica.nmr.az>.)

Tablo 4 : 1 Ocak 2017 tarihi itibarıyla; Şehirde ve Köyde Yaşayan toplam nüfus

Şehirde Yaşayan Nüfus	132.400	%29.5
Köyde Yaşayan Nüfus	316.700	%70.5

Kaynak: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ,Devlet İstatistik Komitesi (<http://statistica.nmr.az>.)

Bu dönemde şehirlerde ve köylerde yaşayan nüfus yapısı incelendiğinde nüfusun büyük bir kısmının köylerde yaşadığı görülmektedir. Köylerde yaşayan halk büyük oranda tarımla uğraşmaktadır. Bu dönemde ülkede zirai amaçlı kullanılan arazilerin miktarı 1991-2014 arasında 25 079 hektardan 60 829 hektere yükselmiştir.

Talo 5: 1 Ocak 2017 tarihi itibarıyla; Kadın ve Erkek Nüfusu

Cinsiyet	Nüfus	Yüzde
Kadın	216.700	% 49.9
Erkek	218.600	% 50.1

Kaynak: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ,Devlet İstatistik Komitesi (<http://statistica.nmr.az>.)

Şehirlerde ve köylerde yaşayan nüfus'un cinsiyet dağılımı incelendiğinde kadın ve erkek nüfusunun yaklaşık olarak aynı oranda olduğu görülmektedir

1 Ocak 2018 itibarıyla nüfus artışı 452.800' e ulaşmıştır. 2017 nüfus yapısıyla kıyaslandığında Nahçıvanda önemli bir nüfus artışının olmadığı görülmektedir.⁴² Nüfus yapıları incelendiğinde Nahçıvan bölgesinde yaşayanların büyük çoğunluğunu Azerbaycan Türkleri oluşturur.⁴³

Tablo 6: 1 Ocak 2018 tarihi itibarıyla; Nahçıvanda toplam nüfus

Nahçıvan şehri	93.000 kişi
Babek Rayonu	75.000 kişi
Sederek Rayonu	15.900 kişi
Şerur Rayonu	115.500 kişi
Şahbuz Rayonu	25.100 kişi
Culfa Rayonu	46.400 kişi
Ordubad Rayonu	49.700 kişi
Kengerli	32.200 kişi
Toplam	452.800 kişi

Kaynak: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ,Devlet İstatistik Komitesi 2018 yılı Nüfus Rakamları

c) Nahçıvan'ın Ekonomik Yapısı

Nahçıvan ve çevresi Paleolitik dönemden bu yana yerleşik bir sahadır.⁴⁴ Nahçıvan'ın sürekli iskan edilmiş bir yer olmasında, belirli nüfusu barındırabilecek ekonomik kaynaklara sahip olması kuşkusuz önemli bir rol oynamaktadır.Tarihi süreç içerisinde devletler hayatlarını sürdürdükleri alanlarda yürüttükleri ekonomik faaliyet türlerini sürekli değiştirmiş veya zamanın ruhuna uygun olarak yenilemiştir. Bu bağlamda Nahçıvan klasik geçim kaynakları olarak adlandırabileceğimiz ekip-biçme, hayvancılık ve ticaret gibi ekonomik faaliyetler açısından tarihinin bütün dönemlerinde orada yaşayanlara fırsatlar sunmuştur.Aras Nehri boyunca birbirini takip eden verimli düzlük alanlar, tarıma elverişli iklim koşulları,sulama olanakları ve elde edilen ürünleri tüketim alanlarına ulaştıracak elverişli konumu nedeniyle ekonomik olarak her dönemde ilgi çekmiştir.

Nahçıvan'da günümüzde de sürdürülen eski ekonomik uğraş alanları vardır.Örneğin ülke arazisindeki tuz kaynakları ekonomik bir kaynak olarak M.Ö.II.yüzyıldan beri faydalanıldığı bilinmektedir.Sovyetler döneminde Nahçıvan şehri yakınlarında tuz madeni Filiz idaresi yönetiminde faaliyetlerini etkili biçimde sürdürmekteydi. Bu dönemde en yüksek olarak 123.6 ton tuz çıkarılarak işlendi. Nahçıvan uzun yıllar kendi ülkesinde çıkarılan madeni gereği gibi kullanamadı.sonraki dönemlerde Kazakistan başta olmak üzere bir çok ülkeye ithal edilmeye başladı. Tuz dağında bulunan toplam tuz miktarı 93 milyon ton civarında idi.⁴⁵ Günümüzde ülke ekonomisine kaynak sağlamak amacıyla dağın bir kısmı tedavi merkezine dönüştürülerek doğal tuz dağı mağarası astım, bronşit, nefes darlığı hastalarına umut oldu. Tuz Dağı mağarasına devasa bir yatırım yapılarak fizyoterapi merkezi ve otel haline getirildi.

⁴² 1 Ocak 2018 tarihli Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti'nin Arazisi, Nüfusunun Sayı, Sıklığı ve İdari Bölümleri

⁴³ B.Zakir Avşar (1993). *Yeni Bir Yüzyıla Doğru Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri İlişkileri*. Ankara: TBMM Yayınları, s. 83.

⁴⁴ Togrul Halilov (2017). Nahçıvan'ın Eski Sanat Alanlarından. *Karadeniz*, (34), 23.

⁴⁵ Memmed Memmedov (2009). *Siyasette Nahçıvan Dersleri*. Bakü, s.402.

Bu durumun yanı sıra kaynaklarda 19.yy da bugünkü Şerur arazisinde gümüş madeni olduğu belirtilmektedir. Ülkenin özellikle Ordubat bölgesinde ipekböcekçiliği faaliyetlerinin uzun zamandan beri sürdürülen geleneksel bir uğraş olduğunu ayrıca belirtmek mümkündür.⁴⁶ Nahçıvan şehrinin tarih içinde ticaret yollarına göre avantajlı konumu nedeniyle bir ticaret şehri olduğu ve burada belirli mal alışverişlerinin gerçekleştiği görülür. Nahçıvanda zengin bir ticari hayatın varlığından dolayı yol üzerlerinde çok sayıda kervensaray inşa edilmişti.⁴⁷ Nahçıvan ve bağlı olduğu Azerbaycan'ın ekonomik yapısı Sovyetler öncesi ve sonrası olmak üzere, iki ayrı dönemde incelenebilir. Sovyetler döneminde ekonomi planlı ve merkezi bir sistemle yönetilmekteydi, Sovyetlerin dağılması ile birlikte birçok ülke gibi Azerbaycan ve dolayısıyla Nahçıvan'da serbest piyasa ekonomisine adapte olmaya çalışmıştı. Yeni ekonomide liberalizasyon ve özelleştirmeye hız verilmiş ve başlangıçta bazı zorluklar yaşansa da günümüzde büyük ölçüde başarılmıştı.

Tablo 7: Nahçıvan Özerk Cumhuriyetin Toplam Gelir Düzeyi.

G.S.Y.İ.H. 2015 Yılı	2.467.422.400 Manat
G.S.Y.İ.H. 2016 Yılı	2.582.361.100 Manat (1.475.600.000 ABD \$)
G.S.Y.İ.H. 2017 Yılı	2.701.663.000 Manat (1.569.730.400 ABD Dolar)
G.S.Y.İ.H. 2018 Yılı	959.712.800 Manat (534.536.941 ABD Dolar)

Kaynak: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ,Devlet İstatistik Komitesi (<http://statistica.nmr.az>).

Yukarıdaki tablo da görüldüğü gibi Nahçıvan Özerk Cumhuriyetin 2015 yılı için GSYİH 'nın 2.467.422.400 manat olduğu görülürken 2017 yılına kadar artış göstermektedir. Bununla birlikte 2018 yılı GSYİH 'nın 959.712.800 Manat'a düştüğü görülmektedir.

Tablo 8: Kişi başına Düşen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)

Yıl	2015	2016	2017	2018
Manat	5.581,1	5.779,7	5.990,4	2.116,7
ABD Doları	3.345,0	3.621,6	3.480,6	1.244

Kaynak: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ,Devlet İstatistik Komitesi (<http://statistica.nmr.az>).

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde kişi başına düşen GSYİH 'ı 2015 yılında 3.345.0 dolar iken 2016 yılında 3.621.6 dolara yükselmiş ardından 2017 yılında 3.480.8 dolara düşmüştür. Düşüş 2018 yılında daha da artarak 1.244 dolar'a seviyelerine düşmüştür.

Günümüzde Azerbaycan ekonomisi büyük ölçüde enerji dış satımına dayalıdır. Avrupa'nın sanayi ülkeleri ile enerji satışı üzerine kurulan ekonomik ilişkiler Azerbaycan petrol ve doğalgazının Pazar bulmasına ve dolayısıyla bu kaynaklardan ekonomik anlamda gelir elde etmesine neden olmuştur. Petrol ve doğal gaz dış satımından elde edilen gelir son yıllarda Azerbaycan ekonomisine büyük bir katkı olarak yansımaya başlamış ve bu gelir ile ülkenin Sovyetler sonrası ihtiyacı olan alt ve üst yapı donanımları tesis edilmeye başlanmıştır.⁴⁸

Nahçıvan ise bağlı olduğu ülkenin aksine petrol dışı sektörler ile ekonomik dinamizmini sağlamaya çalışmaktadır. Ancak Azerbaycan'ın petrol ve doğal gazdan elde ettiği gelirin bir kısmını Nahçıvana yansıttığı bilinmektedir. Yani petROLSÜZ Nahçıvan bu enerji kaynağının gelirinden belirli ölçüde pay almakta ve bundan yararlanmaktadır. Hatta Nahçıvanın ihtiyacı olan doğal gaz İran ile yapılan anlaşma ile Azerbaycan- İran doğal gaz takası ile karşılanmaktadır. Bilindiği üzere Sovyetler döneminde Azerbaycan dan Nahçıvan'a gelen doğal gaz hattı Ermenistan'ın Karabag'ı işgali sonrası yine bu ülke tarafından kesilmiş ve Nahçıvan bir süreliğine de olsa Türkiye'nin elektrik enerjisi⁴⁹ desteği ve İran üzerinden gelen Elektrik transferine kadar ciddi enerji sorunları yaşamıştı.⁵⁰

⁴⁶ Arif Bilgin (2006). *Bursa Hassa Harç Eminliği/Osmanlı Taşrasında Bir Maliye Kurumu*, s.252.

⁴⁷ Erol Kürkçüoğlu (2007). *Nahçıvan Tarihi*. Erzurum, s.57

⁴⁸ Nesimi Ahmedov (2016). Azerbaycanın Petrol İmalatı Endüstrisinde Teknolojik Gelişim Ve Verimlilik. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı-Aralık 2016, s.528.

⁴⁹ Nahçıvan'la Türkiye ilişkilerini geliştiren önemli olaylardan biri de Türkiye'den Nahçıvan'a elektrik iletim hattının tamamlanmasıydı. Bu hat 200 milyar liraya mal oldu. Türkiye Elektrik Kurumu tarafından 180 km uzunluğunda ve 154 bin voltluk elektriği taşıyacak şekilde yapıldı. Demokrat Kars, 28 Mayıs 1992, S. 290; Serhat Kars, 18 Mart 1992

⁵⁰ Mehmet Saray (2006). *Türk İran İlişkileri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, s.222.

Nahçıvan ekonomisinde belli başlı birkaç sektör ağırlıktadır. Bunlar; tarımsal üretim, doğal kaynaklar satışı, turizm ve ticaret (özellikle sınır ticareti) sektörleridir. Ülkede tarım alanlarının yüz ölçümü %29 dolayındadır. Mevcut tarımsal bölgelerde belirli ürünlerde uzmanlaşmadan söz etmek genel olarak zordur. Bağımsızlık öncesi Nahçıvanda Sovyet ekonomik sistem içinde arazi genel olarak sovkhoz ve kolhoz adı verilen ünitelerden oluşuyordu. Bunlardan Sovhozlar tamamen devlet mülkiyetinde, Kolhozlarda ise yine mülkiyet devlette olmak kaydıyla belli üretim özgürlüğüne sahip üreticilerden söz edilebilirdi. Bu tarım ünitelerindeki toprakların büyük bir bölümü günümüzde özel mülkiyete dönüştürülmüştür. Bu genel olarak köylerdeki tarım arazisinin aile sayısına bölünerek arazilerin ailelere tahsis edilmesi yoluyla gerçekleştirilmiştir.⁵¹ Gerçekleştirilen bu toprak reformu⁵² sonucu ortalama olarak tarım alanlarının ortalama büyüklüğü 8 hektar dolayında olmuş ve bunlar özel çiftlikler adı altında üretim yapan yerlere dönüşmüşlerdir. Örneğin Azerbaycan'ın toplam tarımsal üretiminin %90 dan fazlası toprak reformu sonrası oluşturulan özel mülkiyetlerde gerçekleştirildi⁵³ Gerçekleştirilen tarımsal reformlar sonucunda Nahçıvanda toplam arazi alanının %22'si özel mülkiyete, %33'si belediye mülkiyetine verilmiş, %45'si ise devlete ait arazi olarak bırakılmış, 57,8 bin hektarlık arazi özelleştirilerek sahiplerinin mülkiyeti olmuştur. Genel arazi 2,5 bin hektardır. Bu arazinin yalnızca % 0.5'i ormanlık alandır.⁵⁴

Tarımsal üretim gerek nüfusun beslenmesi ve gerekse üretilen malların satışı ile gelir elde edilmesi nedeniyle Nahçıvan için oldukça önemli bir faaliyet alanıdır. Nahçıvan nüfusunun yaklaşık olarak %75'i şehirler dışındaki kasaba ve köylerde yaşamaktadır. Bu nedenle ülkede tarımsal üretim hala en önemli ekonomik uğraşların başında gelir. Ülkede tarım sektörünün en önemli sorunu ihtiyaç fazlası üretimin yeteri kadar ihraç edilememesidir. Günümüzde Her ne kadar kalabalık ve nispeten satın alma gücü yüksek iki komşusu olsa da bu ülkelerin (Türkiye-İran) yerli üreticileri koruyucu tedbirleri nedeniyle Nahçıvan menşeli ürünler bu pazarlara yeteri kadar girmemektedir. Nahçıvanlı üreticilerin başta Iğdır olmak üzere, Kars, Kağızman, Doğubeyazıt Ağrı, gibi yerleşmelere kendi gayretleri ile götürerek sattıkları sebze ve meyve gibi ürünlerin satışı ile elde ettikleri gelir dışında tarımsal üretiminin büyük çaplı bir ticari alışverişe konu olduğunu söylemek güçtür. Ordubad ve Nahçıvandaki küçük çaplı imalathanelerde özellikle meyvelerin reçel olarak değerlendirildiğini belirtebiliriz⁵⁵.

Tablo 9:Nahçıvan'da Üretimi Yapılan Başlıca Tarımsal Ürünlerin Ekim Alanı ve Üretim Miktarı (Hektar-Ton)

Tarımsal Ürün	Ekim Alanı (ha.)	Üretim Miktarı (Ton)
Buğday	25861	77107
Baklagiller	37911	111691
Şekerpancarı ⁵⁶	1861	39042
Ayçiçeği	256	678
Sebzeler	6093	65809
Meyveler	4235	41996
Üzüm bağları	1090	14724
Bostan bitkileri	2938	41791
Patates	2831	39441
Toplam	83076	-

Kaynak: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ,Devlet İstatistik Komitesi (<http://statistica.nmr.az>.)

Tarım Nahçıvan ekonomisinin önde gelen alanlarından biridir. Tarımsal üretimde ağırlıklı olarak buğday ve baklagil üretimi başta gelir. Günümüzde ülke tarımında üretilen ürünlerin belli bir kısmı diğer

⁵¹ Halil Kurt, Murat Özkan (2017). Bağımsızlıktan Günümüze Nahçıvan'ın Zirai Yapısı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, Temmuz-2017, Yıl:22, Sayı: 38, s.115-117.

⁵² 7 Ocak 1993'te Azerbaycan Cumhuriyetinde Devlet Mülkiyetinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun ile toprak reformu yasal bir temele dayandırılmıştır. Özelleştirmeyi Devlet Emlak Komitesi adlı birim yürütecekti.

⁵³ A. O. Benli (2008). *Azerbaycan Ülke Raporu*. T.C.Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi Yayınları, s. 7.

⁵⁴ *Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti* (2001). (Editör: Akademik Kuliyev), Bakü, s.120.

⁵⁵ Haluk Tanrıverdi (2018). Mehriban İmanova, Hüseyin Bağırsoyly, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde Gıda Sanayi, Nahçıvan Mutfağı ve Gastronomi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: Ek.1, Bahar, 2018, s.276.

⁵⁶ 1994 ten beri Nahçıvan da şekerpancarı üretiminin desteklenmesi ve burada yetiştirilen ürünlerin Ağrı şeker fabrikasında işlenmesi, bu fabrikada işlenen ürünün yaklaşık %10 unun Nahçıvan'a gönderilmesi yoluyla Türkiye tarafından bir destek politikası geliştirilmişti. Tohum ve makine teçhizat desteğini de içeren bu uygulama Türkiye'de şekerpancarı üretimine getirilen kota uygulamaları ve Nahçıvandaki üretimin anlaşılabilir miktarda olduğunda üzerinde artış göstermesi gibi nedenler ile son yıllarda giderek zayıflayarak 2007 yılında sona ermiştir. Buna karşın iki ülke arasındaki mutabakat metinlerinde şekerpancarı yerine yağlı tohumlu sanayi bitkilerinin ekiminin teşviki ile ilgili bir anlaşma yapılmıştır.

ülkelere ihraç edilmektedir. Tarım ürünlerinin artan üretimi neticesinde, tarım ürünleri işleme alanlarında uzmanlaşmış küçük ve orta ölçekli işletmeler devreye girmiştir

d) Nahçıvan Özerk Cumhuriyetin Ticaret Hacmi

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin dış ticaret hacmindeki ihracat ürünleri incelendiğinde ; Sanayi ve tarım ürünleri, taşıt (NAZ otomobilleri), gazlı ve gazsız içecekler (Badamlı ve Sirab) İthalat Ürünlerinin ise Sanayi ürünleri, ulaşım vasıtaları ve parçaları, gıda ürünleri, inşaat malzemeleri, ilaç ve sağlık ürünleri, mobilya ve beyaz eşya olduğu görülmektedir.

Tablo 10 : Nahçıvan Ekonomisine ait bazı istatistik veriler (2013)

Ülke de faaliyet gösteren sanayi tesisi sayısı	135
Sanayi ürünlerinin maddi miktarı	799.492
Sanayi malları üretiminde devlet dışı sektörün yüzdesi	%92
Kaya tuzu üretim miktarı	9.8 (bin ton)
Şeker üretimi	677 (ton)
Mineral sular üretimi	4975 (bin -dkl)
içkiler	129 (bin dkl)
Küçük Otomobil Üretim (adet)	542

Kaynak: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ,Devlet İstatistik Komitesi (<http://statistica.nmr.az.>)

Nahçıvan'ın başlıca İhracat yaptığı ülkeler Rusya, İran, Türkmenistan ve Gürcistandır. Başlıca İthalat yaptığı ülkeler ise Türkiye, İran ve Rusyadır. T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı istatistiklerine göre 2015 yılında Dilucu Gümrüğünden Nahçıvan'a gerçekleşen ihracat oranları 56.007.000 ABD dolardır. 2016 yılında İhracat oranları azalarak 26.612.378 dolara düşmüştür.

Tablo 11 : 2015-2016 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyetin Ticaret Hacmi

Yıl	Miktar /para Birimi
2015	512.354.500 Dolar
2016	463.244.800 Dolar

Kaynak: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ,Devlet İstatistik Komitesi (<http://statistica.nmr.az.>)

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Ticaret hacmini incelediğimizde 2015 yılında 512.354.500 dolar olan ticaret hacmi 2016 yılında 463.244.800 dolar olarak görülmektedir.

Tablo 12 : Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin Dış Ticaret Hacmi

Yıl	İhracat	İthalat
2015	414.420.600 ABD Doları	97.933.900 ABD Doları
2016	419.120.800 ABD Doları	44.124.000 ABD Doları
2017	423.320.000 ABD Doları	36.568.800 ABD Doları
2018 (Ocak -Mayıs)	127.140.700 ABD Doları	16.929.500 ABD Doları

Kaynak: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Devlet İstatistik Komitesi (<http://statistica.nmr.az.>)

Nahçıvanın 2015-2018 yılları arası dış ticaret oranları incelendiğinde ihracat oranları artarken ithalat oranları azalmıştır. Bu dönemde Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin büyüme oranı

Tablo 13 : Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin büyüme oranı

Yıl	2015	2016	2017	2018 (Ocak-Mayıs)
Yüzde	1.7	1.4	1.5	1.3

Kaynak: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ,Devlet İstatistik Komitesi (<http://statistica.nmr.az.>)

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Büyüme oranları incelendiğinde tabloda da görüldüğü gibi 2015 yılında 1.7 iken 2016 yılında 1.4'e düşmüştür. 2017 yılında da büyüme oranı 1.5 iken 2018 yılının ilk çeyreğine gelindiğinde 1.3'e düştüğü görülmektedir. Ocak-Mayıs 2018 döneminde, Nahçıvan Özerk Cumhuriyetin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası 959 milyon 712 bin 800 Manat olarak hesaplanmıştır. Bu rakam, 2017 yılının aynı dönemine göre % 1,3 oranında artmıştır. Kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, 2017 yılının aynı dönemine göre % 2,6 artarak 2.116,7 Manat seviyesine ulaşmıştır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyetin Gayri Safi Yurtiçi Hasılasında ilk sırasında sanayi sektörü yer almaktadır. Sanayi, 2017 yılının aynı dönemine göre yüzde 1,6 oranında artarak 431 milyon 456 bin Manat olarak hesaplanmıştır. Nahçıvan Özerk

Cumhuriyet'teki ekonominin dinamik gelişimi, dış ticaret ilişkilerinin genişlemesi için elverişli koşullar yaratmış, Ocak-Mayıs 2018 döneminde dış ticaret hacmi 144 milyon 70 bin 200 dolar olarak kaydedilmiştir. Ocak-Mayıs 2018 dönemi İhracat değeri 127 milyon 140 bin 700 dolar olup, ithalatı değeri 16 milyon 929 bin 500 dolardır 2018 yılı Ocak-Mayıs döneminde Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde 52 milyon 123 bin 800 Manat tarım ürünleri üretilmiştir. Söz konusu değer, 2017 yılının aynı dönemine kıyasla % 3,5 oranında artmıştır.

Bu dönemde canlı et üretimi 8969 tona, süt üretimi 35589,2 tona ulaşmıştır. 2017 yılının aynı dönemine kıyasla et üretimi % 5,1 oranında, süt üretimi ise %1,4 oranında artmıştır. Çiftçilerin kredi kaynaklarına erişim imkanı sürekli olarak geliştirilmiş, 2018 yılı Ocak-Mayıs döneminde Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin banka ve kredi kurumları tarafından gerçek ve tüzel kişilere 22 milyon 891 bin 300 Manat tutarında krediler verilmiştir ki, bu da bir önceki döneme göre 2,5 kat fazladır. Verilen kredilerin 2 milyon 306 bin 100 manat veya %10,1 kısa vadeli, 20 milyon 585 bin 200 manat veya % 89,9 uzun vadeli krediler olmuştur. Girişimcilik faaliyetinin sürekli olarak desteklenmesi, yeni üretim tesislerinin kurulması sonucunda muhtar cumhuriyette 382 türde ürün üretilir ki, bunun da 126 türü gıdalar, 256 sı ise gıda dışı ürünleridir. Günümüzde 108 gıda, 242 gıda dışı da dahil olmak üzere 350 çeşit ürün için talep tamamen yerel işletmelerce karşılanmaktadır. 2018 yılı Ocak-Nisan döneminde özerk cumhuriyet ekonomisinde bir işçiye hesaplanan ortalama aylık maaş 420,5 Manata ulaşmıştır ki, bu da 2017 yılının aynı dönemine kıyasla % 1,6 oranında fazladır.

e)Türkiye-Nahçıvan Sınır Ticareti , Ekonomik İlişkilerde İkili Ticaret

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin ekonomisinin temel dinamiklerinden birisi de sınır ticaretidir. Ülke konumu ve bağlı olduğu ülkenin topraklarından ayrı vaziyeti nedeniyle her türlü bağlantılarını Türkiye ve İran üzerinden gerçekleştirmek durumundadır. Nahçıvan'ı komşu ülkelere ve aslında dış dünyaya bağlayan üç sınır kapısı vardır. Bunlar, Dilucu⁵⁷(Türkiye), Culfa(İran) ve Şahtahtı (İran) sınır kapılarıdır. Bunlardan Culfa ve Şahtahtı sınır kapıları tarih olarak daha eski olsalar da günümüzde en işlek sınır kapısı Türkiye ile bağlantıyı kuran Dilucu Kapısıdır. Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin iyi durumda olması ve Türkiye'nin Nahçıvan için batıya açılan kapı olması ve diğer bazı nedenler ile Dilucu sınır kapısı giderek daha işlek bir konumda yer almaya başlamıştır.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin istatistikleri ülke ve ürün bazlı bulunmamaktadır. Diğer taraftan,Türkiye istatistikleri de Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti için ayrıca tutulmamakta, Azerbaycan mekezli tutulmaktadır.Ancak Türkiye istatistikleri bazı gümrük kapılarında tutulmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasında bulunan tek geçiş yeri olan Dilucu Gümrük Kapısından yapılan giriş-çıkışa ait istatistikler Nahçıvan'ın Azerbaycan ticaretine ilişkin bilgiler verir.

Tablo 14 : Dilucu Sınır Kapısından (Azerbaycan) Yapılan Toplam İthalat (Dolar)

Yıl	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
İthalat	1.388	1.638	1.726	2.229	1.626	-	539.082	-

Kaynak: TÜİK, T.C. Ekonomi Bakanlığı , Kaynak: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ,Devlet İstatistik Komitesi (<http://statistica.nmr.az>.)

Tabloda da görüldüğü gibi Dilucu sınır kapısından yapılan ithalat 2011 yılında 1.388 dolar iken 2012 yılında 1.638 dolar'a yükselmiş ve bu yükseliş 2014 yılına kadar devam etmiştir.2017 yılında toplam ithalat miktarında ciddi bir düşüşün olduğu görülmektedir.

Tablo 15 : 2017 yılı Dilucu Sınır Kapısından (Azerbaycan) Ürün Bazında Yapılan İthalat

GTIP ⁵⁸ DÖRTLÜ ADI	Dolar Değeri
Diğer Kabuklu Meyveler (Taze/Kurutulmuş) (Kabuğu Çıkarılmış/Soyulmuş)	314.600
Piper, Capsicum Ve Pimenta Cinsi Biberler (Kurutulmuş, Ezilmiş Veya Öğütülmüş)	216.537
Tarifenin Başka Yerinde Yer Almayan Gıda Müstahzarları	7.945
Toplam	539.082 \$

Kaynak : T.C. Ekonomi Bakanlığı , Kaynak: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ,Devlet İstatistik Komitesi (<http://statistica.nmr.az>.)

Yukarıdaki yer alan ithalata ilişkin tablolar incelendiğinde 2016 yılında Dilucu Gümrük Kapısı vasıtasıyla Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nden ithalat gerçekleşmemiştir. 2017 yılında da yalnızca üç

⁵⁷ Nahçıvanda Sederek kapısı olarak bilinmektedir.

⁵⁸ GTIP: Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonunun kısaltılmışıdır.

üründen toplam 539.082 ABD Doları ithalatın gerçekleştirildiği görülmektedir. Söz konusu ithalat da sınır ticareti düzenlemeleri kapsamında gerçekleşmiştir. Ayrıca 2018 yılı Haziran ayı itibariyle Dilucu Gümrük Kapısı vasıtasıyla Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nden ithalat gerçekleşmemiştir.

Tablo 16: Dilucu Sınır Kapısından (Azerbaycan) Yapılan Toplam İhracat (Dolar)

Yıl	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018 (Ocak - Nisan)
İhracat	2.063	2.584	2.960	2.876	1.900	26.523.353	36.080.403	12.583.352

Kaynak: TÜİK, T.C. Ekonomi Bakanlığı, Kaynak: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi (<http://statistica.nmr.az>)

İhracat rakamlarına bakıldığında ihracat oranları 2015 yılında en düşük dönemini yaşarken 2016 yılından itibaren artmaya başlamıştır.

Tablo 17: 2017 yılı Dilucu Sınır Kapısından (Azerbaycan) Yapılan ilk 5 Ürün

GTIP Dörtlü Adı	Dolar Değeri
Demir Veya Alaşımız Çelikten Yassı Hadde Mamulleri, Genişliği 600 Mm Veya Daha Fazla Olanlar (	2.387.420
Üzerine Kakma Yapılmış Ağaç, Mafhazalar (Çatal, Bıçak Vb. İçin), Biblolar, Süs Eşyası	2.355.233
Karayolu Taşıtları İçin Aksam, Parça Ve Aksesuarlar	2.235.236
Demir Veya Çelikten Boru Bağlantı Parçaları (Rakorlar, Dirsekler Ve Manşonlar Gibi	1.789.270
Demir Veya Çelikten Vidalar, Civatalar, Somunlar, Tirfonlar, Perçin Çivileri, Pimler, Kamalar, Ronde	1.692.777

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, Kaynak: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi (<http://statistica.nmr.az>)

2017 yılında ihraç ürünlerine bakıldığında demir ve çelik ürünlerinin ağırlıkta olduğu görülmektedir. 2018 yılının ilk döneminde ise Elektrik, Karayolu taşıtları yedek parçaları ve demir ürünleri ağırlıktadır.

Tablo 18: 2018 yılı Dilucu Sınır Kapısından (Azerbaycan) Yapılan ilk 5 Ürün

GTIP Dörtlü Adı	Dolar Değeri
Elektrik Transformatörleri, Statik Konvertörler (Örneğin; Redresörler) Ve Endüktörler	1.498.56
Adi Metalden Elektrikli Olmayan Zil, Çan, Gong, Heykelcikler, Süs Eşyası, Çerçeve, Ayna Vb.	1.426.575
Üzerine Kakma Yapılmış Ağaç, Mafhazalar (Çatal, Bıçak Vb. İçin), Biblolar, Süs Eşyası	1.295.464
Karayolu Taşıtları İçin Aksam, Parça Ve Aksesuarlar	1.263.727
Demir Veya Çelikten Vidalar, Civatalar, Somunlar, Tirfonlar, Perçin Çivileri, Pimler, Kamalar, Ronde	498.573
2018 Yılı Toplam İhracat	12.583.352 \$

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, Kaynak: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi (<http://statistica.nmr.az>)

İhracata ilişkin tablolar değerlendirildiğinde, Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin genel ithalatındaki düşüşün aksine 2017 yılında Dilucu Gümrük Kapısında yapılan ihracatımızda 2016 yılına göre %35'lik bir artış görülmektedir. Öte yandan, söz konusu ihracatın Nahçıvan Özerk Cumhuriyetine ya da Azerbaycan'ın diğer bölgelerine yapıldığı bilinmemekle birlikte karşılaştırılan bir önceki yıl için de aynısı geçerli olduğundan önemli bir ihracat artışı gerçekleşmiş demek mümkündür. İhracata bakıldığında 2017 yılında

özellikle bir önceki yıla göre ahşap süs eşyaları, taşıt araçları aksam ve parçaları, demir çelikten boru bağlantı parçaları, yine demir çelikten vida, cıvata, borular vb., plastik boru ve bağlantı parçaları ihracatımızda çok ciddi oranda artış görünmektedir.

2017 yılındaki ihracat artışımız bir önceki yıla göre oldukça yüksek olup ihracat rakamı halen 2013 yılındaki en yüksek seviye olan 77,5 milyon ABD Doları'ndan uzaktadır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Azerbaycan'da yaşanan ekonomik kriz, ekonominin ABD Doları bazında daralması ve iki defa yapılan devalüasyon sonucu olarak genel ithalatındaki düşüş ülkemiz ile arasındaki ticarete de yansımıştır. Öte yandan, 2017 yılında da ABD Doları bazında ekonomide yaşadıkları düşüşe rağmen Dilucu Gümrük Kapımızdan gerçekleştirilen ihracatın %35 oranında artması oldukça sevindiricidir.

Tablo 19: 2016-2017-2018 yılları Ocak-Nisan İhracat Oranları

Yıl	2016 (Ocak-Nisan)	2017 (Ocak-Nisan)	2018 (Ocak-Nisan)
İhracat	10.627.990 \$	5.439.917 \$	12.583.352 \$

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, Kaynak, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ,Devlet İstatistik Komitesi (<http://statistica.nmr.az>.)

Tablodan da görüldüğü gibi, 2018 Ocak-Nisan döneminde Dilucu Gümrük Kapımızdan yapılan ihracatımızda 2017 Ocak-Nisan dönemine göre yaklaşık 2,5 kat ciddi bir artış görülmektedir. 2018 yılı Ocak-Nisan aylarında gerçekleştirdiğimiz ihracat değeri 12,5 Milyon ABD Doları olup, 2017 Ocak-Nisan aylarında gerçekleştirdiğimiz ihracat değeri 5,4 Milyon ABD Doları dır. Ayrıca 2016 Ocak-Nisan aylarında gerçekleştirdiğimiz ihracat değeri 10,6 Milyon ABD Doları dır.

f) Ekonomik İlişkilerin Stratejik Niteliği

Nahçıvan'ın 2017 yılında ihracatın bir önceki yıla göre %1 artış gösterdiği görülmektedir. Bu dönemde gerçekleştirilen ihracat Birleşik Arap Emirlikleri, İran İslam Cumhuriyeti, Irak, Rusya Federasyonu, Gürcistan Cumhuriyeti'ne yapılmıştır. Bu dönemde, 423,3 milyon ABD Doları tutarında ihracat gerçekleştirilmiş olup bunun 321,8 milyon ABD doları, yani toplam ihracatın% 76'sını sanayi ürünleri, toplam 101,5 milyon ABD Doları, yani toplam ihracatın% 24'ünü tarım ürünleri oluşturmaktadır. Bir önceki yıla göre sanayi ürünleri ihracatı% 0,6, tarım ürünleri ihracatı % 2,4 artmıştır.

2017 yılında ithalatın bir önceki yıla göre %17,1 düştüğü görülmektedir. Bu dönemde gerçekleştirilen ithalat başta Türkiye olmak üzere, İran İslam Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, ve Gürcistan ile yapılmıştır. Bu dönemde gerçekleştirilen ithalatın 15,8 milyon ABD Dolarını ulaşım araçları ve aksamaları, 6,5 milyon ABD Dolarını gıda ürünleri, 3,1 milyon ABD Doları'nı sanayi malları, 2,1 milyon ABD Dolarını inşaat malzemeleri, 9 milyon ABD Dolarını da diğer ürünler oluşturmaktadır. Azerbaycan'da yaşanan ekonomik kriz ve gerçekleştirilen devalüasyonun ithalatı olumsuz etkilediği net bir şekilde görülmektedir. GSYİH'da 2017 yılında Dolar bazında gerçekleşen düşüş ve gelirlerin azalması ile devalüasyon sonucu ithal ürün maliyetlerinin artması ithalatta önemli bir düşüşe sebebiyet vermiştir. ⁵⁹

Tablo 20: Türkiye'den Nahçıvan Özerk Cumhuriyetine'e Gerçekleşen İhracat

Yıllar	İhracat tutarı
2016	26.612.378
2015	56.007.000
2014	62.679.000
2013	77.507.000
2012	49.711.000
2011	38.661.000
2010	42.600.000
2009	43.830.000
2008	62.919.000
2007	38.972.000
2006	25.670.000
2005	22.175.000
2004	22.796.000
2003	17.362.000
2002	17.531.000
2001	13.503.000

⁵⁹ Dış ticaret rakamları Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Devlet İstatistik İdaresi'nden alınmış olup, yukarıda yer alan genel istatistikler dışında ülke ve mal bazında dış ticaret rakamları bulunmamaktadır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ne yapılan ithalatın büyük kısmının ülkemizden yapıldığı bilinmekte olup bu husus Dilucu Gümrük Kapımızdan yapılan ticarete ilişkin ülkemiz istatistiklerinin de görülecektir

2000	25.379.000
------	------------

Kaynak: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı İstatistikleri

Tabloda da görüldüğü gibi Türkiye'den Nahçıvan Özerk Cumhuriyetine'e gerçekleşen İhracat tutarına bakıldığında 2001 yılından itibaren Türkiye'nin Nahçıvan'a yapmış olduğu ihracat tutarında yükselmeler gözlenmektedir. Türkiye'de yaşanan ekonomik dalgalanmaların olması sebebiyle 2016 yılında 2015 yılındaki ihracat tutarına nazaran %46 oranında bir düşüş olduğu görülmekle birlikte ekonomik dalgalanmalardan ciddi anlamada etkilendiği görülmektedir.

Tablo 21: Sınır Ticareti Kapsamında 2017 Yılı Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinden Türkiye'ye Yapılan İhracat

Eşyanın Cinsi	Eşyanın Kıymeti(Usd)	Eşyanın Miktarı(Kg)
Badem İçi	739.944,00	110.776
Ceviz İçi	349.250,00	129.051
Kurutulmuş Kırmızı Biber	41.525,00	83.750

Tabloda da görüldüğü gibi 2017 yılında Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinden Türkiye'ye yapılan İhraç miktarları arasında ceviz içi miktarının yüksek olduğu görülmektedir.Nahçıvan'da tarım alanlarının elverişli olması sebebiyle İhraç türleri arasında cevizin yüksek olduğu bilinmektedir.

Tablo 22: İktisadi Faaliyet Türlerine Göre Sanayi Üretimi İhracat ve İthalatın Dağıldığı Sektörler

Faaliyet ve Mülkiyet çeşitleri	2015	2016
Toplam Üretim	916.817,9 (Manat)	942.944,7 (Manat)
Devlet Sektörü	41.792,5	41.709,6
Özel sektör	87.5025,4	901.235,1
Madencilik	1.016,0	783,3
Üretim Sanayisi	875.208,0	899.299,5
İçki ve tütün dahil olmak üzere gıda ürünlerinin imalatı	268.327,8	277.816,7
Halı ve konfeksiyon sanayisi	31.265,5	33.455,5
Deri, Deriden Mamul Eşya ve Ayakkabı üretimi	1.062,6	1.100,9
Mobilya ve ağaçtan mamul eşya üretimi	42.896,6	43.086,4
Kağıt ve neşriyat üretimi	17.488,3	19.678,3
Kimya Sanayisi	275,2	309,1
Plastikten Mamul Eşy.a	76.175,7	78.365,2
Diğer qayri-metal mineral maddelerin üretimi	355.982,1	358.172,1
Metalleri üretimi	35.896,1	38.086,7
Otomobil, tır ve kamyon Üretimi	6.276,3	7.476,8
Elektrik Enerjisi, gaz, buhardan üretim	36.435,2	38.689,5

Kaynak : Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti İstatistik Kurumu

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tarihsel süreçte Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin egemenliği altındaki topraklarda bir çok devlet hüküm sürmüştür.Nahçıvan'a egemen olma mücadelelerin farklı birçok sebebi olsa da Nahçıvan'ın en dikkat çekici yanı stratejik konumudur.Nahçıvan, Güney Kafkasya'da doğal bir ulaşım rotasının hakim olduğu konumda yer almaktadır. Nahçıvan'ın konum özellikleri sınır bölgelerindeki güç merkezilerinin ilgisini çektiği için mücadele alanına dönüşen bir bölge haline gelmiştir.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ekonomisinin temel dinamiklerinden birisi sınır ticaretidir. Ülke konumu ve bağlı olduğu ülkenin topraklarından ayrı olması sebebiyle her türlü bağlantılarını Türkiye ve İran Üzerinden gerçekleştirmektedir. Nahçıvan'ı komşu ülkelere bağlayan üç Sınır Kapısı vardır.Bunlar Dilucu (Türkiye),Culfa (İran) ve Şahtahtı (İran) sınır kapılarıdır. Günümüzde en işlek sınır kapısı Türkiye ile bağlantıyı kuran Dilucu'dur.Azerbaycan ile Türkiye'nin iyi ilişkiler içerisinde olması sebebiyle Türkiye'nin Nahçıvan için batıya açılan bir kapı olması gibi nedenlerle Dilucu sınır kapısı giderek daha önemli bir yer tutmaya başlamıştır.

Nahçıvan her ne kadar özerk yapıda olsa da bu durum daha çok siyasal bir görünüm olup ekonomik olarak iki ülkenin güçlü bağlar ile birbirine bağlı ayrılmaz bağlar içerisinde olduğu görülmektedir. Azerbaycan geliştikçe Nahçıvan'ın da geliştiğine tanıklık etmekteyiz. Nahçıvan'ın Azerbaycan'a fazla bir yük olduğu düşünülmemelidir. Nitekim Nahçıvan kendi ayakları üzerinde durabilecek bir ekonomik performansa sahiptir. Belli başlı sektörlerin ağırlığı Nahçıvan'da hissedilebilecek durumdadır. Bunlar; tarımsal üretim, doğal kaynaklar satışı, turizm ve özellikle sınır ticareti Nahçıvan'ı ayakta tutabilecek potansiyele sahiptir.

Nahçıvan'ın stratejik bir konumda olması ve çevredeki güç merkezlerine bağlı olmadan ayakta durmaya çalışması ve Azerbaycan'ın vermiş olduğu desteğe Türkiye'nin eşlik etmesi ekonomik açıdan Nahçıvan'ın strateji kabiliyetini geliştirmektedir. Nahçıvan ekonomisinin son yıllarda üzerine yatırımlar yaparak geleceğe dönük gelir beklentisi içinde olduğu sektörlerden birinin de Turizm olduğu söylenebilir her ne kadar sınır ticaretinin özerk bölgeye olan katkısı ile ekonomik olarak başarılı bir ivme kazansa da Turizm'e yönelik yatırımların olması Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin ekonomisine önemli bir katkı sağlayacaktır. Ulaşım, konaklama ve tanıtım ile desteklendiğinde ülke turizmi bölgesel bir çekim gücü sahasına dönüştürülebilir. Nahçıvan, Türkiye ve İran gibi iki büyük pazara yakınlığı sebebiyle elde ettiği avantajlı konumu turizmle destekleyerek ekonomik başarısını arttırabilecek bir potansiyele sahip bir ülkedir.

Nahçıvan'da yapılan Özelleştirmeler sayesinde tarımsal mülkiyette işletmeler belli ölçülerde küçülse de halkın kendi arazisi olması sebebiyle tarımdaki verim artışı sağlanmıştır. Tütün gibi geleneksel zirai ürünlerin ekimi azalırken ayçiçeği başta olmak üzere, sebze ve meyve üretiminde ise büyük artışlar olmuştur. Nahçıvan, tarihte dutları, bostanı ve üzümüyle ün kazanmış bir bölgedir. Bölgenin zirai ürünlerinin dış pazarlara ulaştırılmasında konumu ve birçok ülkeye kolay ulaşım imkânına sahip olması avantajlar sağlamıştır. Bundan sonrada sınır ticaretinin artmasıyla birlikte pazar imkânlarına bağlı olarak zirai faaliyetlerin gelişmesi ve ürün deseninin çeşitlenmesi beklenmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle artan ulaşım imkânları sayesinde tarımsal ürünlerine yeni pazarlar bulabilir, tarımsal sanayi merkezli olarak ekonomik yapısını kuvvetlendirebilir.

KAYNAKÇA

- A. Hüseyinov, Rauf (1994). Azerbaycan'daki Etik Süreçlerin Tarihi Yönleri. *XI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 5-9 Eylül 1990, II, Ankara
- Altok Gürel, Pınar (2011). Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasında Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesinde Girişimcilik Üzerinde Kültür Birliği Vurgusunun Önemine İlişkin Bir Değerlendirme. *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı 9. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Tebliğleri*, Cilt: 2, Bakü-Azerbaycan, 16-17 Haziran 2011, s. 676.
- Avşar, B.Zakir (1993). *Yeni Bir Yüzyıla Doğru Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri İlişkileri*. Ankara: TBMM Yayınları.
- Ahmedov, Nesimi (2016). Azerbaycanın Petrol İmalatı Endüstrisinde Teknolojik Gelişim ve Verimlilik. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı-Aralık 2016.
- Azerbaycan Respublikasının Konstitusiyası (1996). *Azerbaycan ve Rus Dillerinde*. Bakü.
- Azerbaycan Ülke Bülteni* (2013). Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Türk-Azerbaycan İş Konseyi Yayınları .
- Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi*.
- Aslanlı, Araz (2018). Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Yönetim ve Ekonomi*, Yıl:2018 Cilt:25 S. 1.
- 1 Ocak 2018 tarihli Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti'nin Arazisi, Nüfusunun Sayı, Sıklığı ve İdari Bölümleri.
- Benli, A. O. (2008). *Azerbaycan Ülke Raporu*. T.C.Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi Yayınları.
- Bilgin, Arif (2006). *Bursa Hassa Harç Emniyeti/Osmanlı Taşrasında Bir Maliye Kurumu*.
- Bünyadov, Ziya (1989). *Azerbaycan VII-IX Asırlarda*. Bakü.
- Constitution of the Azerbaijan Republic* (1999). Bakü: Hukuk Edebiyatı Yayını.
- Cuhurbaşkanı Süleyman Demirelin Söylev ve Demeçleri* (2009).Ankara.
- Demokrat Kars*. 28 Mayıs 1992, S. 290.
- Erim, Nihat (1952). Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuzeydoğu ve Doğu Sınırları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, IX, Ankara.
- Erdogan, Nuray (2007). Tanap Projesinin Türkiye ve Azerbaycan Enerji Politikalarındaki Yeri ve Önemi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Yıl: Temmuz 2017 Cilt-Sayı: 10(3) S.14.
- Halilovi, Togrul (2017). Nahçıvan'ın Eski Sanat Alanlarından. *Karadeniz*, (34), S.23.
- Hacizade, Eşlen (2011). Azerbaycan-Türkiye: İktisadiyatların Konvergansiyası. *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı 9. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Tebliğleri*, Cilt: 2, İstanbul, 2011.
- Ethem Atnur, İbrahim (2001). *Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahçıvan (1918-1920)*. Ankara.
- F. Baddeley, John (196). *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*. Çev: Sedat Özden, İstanbul.
- Kafesoğlu, İbrahim (1953). Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını (1015-1021) ve Tarihi Ehemmiyeti. *60.Doğum yılı Münasebetiyle Fuat Köprülü Armağanı*, İstanbul.
- Karabekir, Kazım (1988). *İstiklâl Harbimiz*. İstanbul.
- Karamanlı, Hüsamettin M (2006). Nahçıvan. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 32, Ankara.
- Kayhan, Hüseyin (2002). Azerbaycan Atabegleri (İldenizliler 1146-1225). *Türkler IV*, Ankara.
- Kazmov, İbrahim (2007). *Nahçıvan (Ahalisi, Sosyal- İktisadi ve Siyasi Tarihine Dair 1828-1920)*. Nahçıvan.
- Kurt, Halil; Murat Özkan (2017). Bağimsızlıktan Günümüze Nahçıvan'ın Zirai Yapısı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, Temmuz-2017, Yıl:22, Sayı: 38.
- Kürkçüoğlu, Erol (2007). *Nahçıvan Tarihi (V-XV. Yüzyıllar)*. Erzurum.
- Memmedov, Memmed (2009). *Siyasette Nahçıvan Dersleri*. Bakü.
- Musaoğlu, Neziha (2011). Enerji Alanında AB-Rusya Rekabeti ve Türkiye. *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı 9. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Tebliğleri*, Cilt: 1, İstanbul.
- Ostragorsky, Georg (1991). *Bizans Devleti Tarihi*. (Çev: Fikret İşıltan), Ankara.
- Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nahçıvan* (2011). İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Punsmann, Burcu Gültekin (2009). *Şark Kapısı Nahçıvanın kilidinin açılması Türkiye Ermenistan uzlaşma sürecinde Nahçıvan üzerindeki Ablukanın kaldırılması için Öneri*. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Politikaları Notu.
- Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti* (2001). (Editör Akademik Kuliyev), Bakü.
- Rehimli, Recep (2016). Azerbaycan Yönetim Sistemi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, C.2, S.9.

- Roskin, M. G (2018). *Çağdaş Devlet Sistemleri Siyaset - Coğrafya - Kültür*. Ankara.
- Saray, Mehmet (2006). *Türk İnan İlişkileri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Seferov, Rehman (2007). Azerbaycan Nüfusunun Yerleşim Özelliklerine İlişkin Bir İnceleme. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.21, Selçuk Üniversitesi. Serhat Kars, 18 Mart 1992
- Soysal, İsmail (1983). *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*. C. 1 (1920-1945), Ankara , s. 32-38), m. 1.
- Söylemezoğlu, Faruk (1998). *Türk Dış Politikasının Analizi*. İstanbul.
- Suna, Yılmaz (2015). *Sovyetler Birliği Sonrası Dönemde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*. İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tez, (YYLT), İstanbul.
- Şihalıyev, Emin (2017). Kars Antlaşması, Nahçıvan'la Bağlı Siyasi Meseleler Üzerine Yeni Bir Değerlendirme ve Ermeni İddiaları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2(1): 15-26.
- Şimşir, Bilal (2012). Kafkas İslam Ordusunun İleri Harekâtı ve Bakü Savaşları, *Tarih Bilinci*.
- Taneri Aydın (1993). *Harzemşahlar*. Ankara.
- Tanrıverdi Haluk, Mehriban İmanova, Hüseyin Bağırsoylu (2018). Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde Gıda Sanayi, Nahçıvan Mutfağı ve Gastronomi, *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: Ek.1, Bahar.
- Üzümcü. Adem, Akdeniz. Sıdika (2014), Yeni İpek Yolu: Traceca ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi. T.C. *Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı Avrasya Etüdüleri*, 45/2014-1, s. 171-1999.
- Yılmaz, İskender (2001). *Gümrük Antlaşması*. Ankara.
- Zaman, Serhat (2014). *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*. Erzurum.